

Filip Paulus, Šárka Steinová, Jiří Štěchovský: Univerzitní botanické zahrady v Praze v letech 1775–1945

Na počátku r. 2018 se objevila na pultech některých větších knihkupectví pozoruhodná publikace, o které lze bez nadsázky říci, že taková tu ještě nikdy předtím nebyla. Velice pěkně vypravená kniha věnující se až dosud opomíjenému tématu historie pražské univerzitní zahrady představuje mimo jiné cenný příspěvek k pochopení složitosti česko-německých vztahů na univerzitní půdě v 19. a 20. století. Jde o zdařilý výsledek autorské mezioborové spolupráce, kde se prolíná historie pražské univerzitní botanické zahrady a souběžně botaniky jako vědeckého oboru s architekturou nebo možná přesněji s historií pražského stavitelství. Autory knihy jsou badatelé/archiváři z Národního archivu a stavební inženýr, kupodivu chybí mezi nimi botanik. Jak samotný název knihy odkazuje, autoři popisují 170 let vývoje univerzitní botanické zahrady od jejího zrodu na Smíchově v r. 1775. Plurál použitý v názvu se tu neobjevl nedopatřením, ale je jím míněna skutečnost, že ačkoli univerzita v Praze byla stále jen jedna (byť i ta byla v letech 1882–1939 přechodně rozdělena na dvě), univerzitních zahrad existovalo v průběhu doby několik. Původní se nacházela na levém (smíchovském) břehu Vltavy, po rozdělení Karlo-Ferdinandovy univerzity v r. 1882 byla opuštěna a nově vznikly dvě samostatné zahrady (česká a německá) na Novém Městě pražském. Rok 1945 pak znamená zásadní historický mezník, kdy byla německá univerzita dekretem zrušena, a obě zahrady spojeny v jeden celek, tak jak Botanickou zahradu Na Slupi známe dnes. Autoři mapovanou historii zahrad člení logicky do tří časově zřetelně ohraničených úseků.

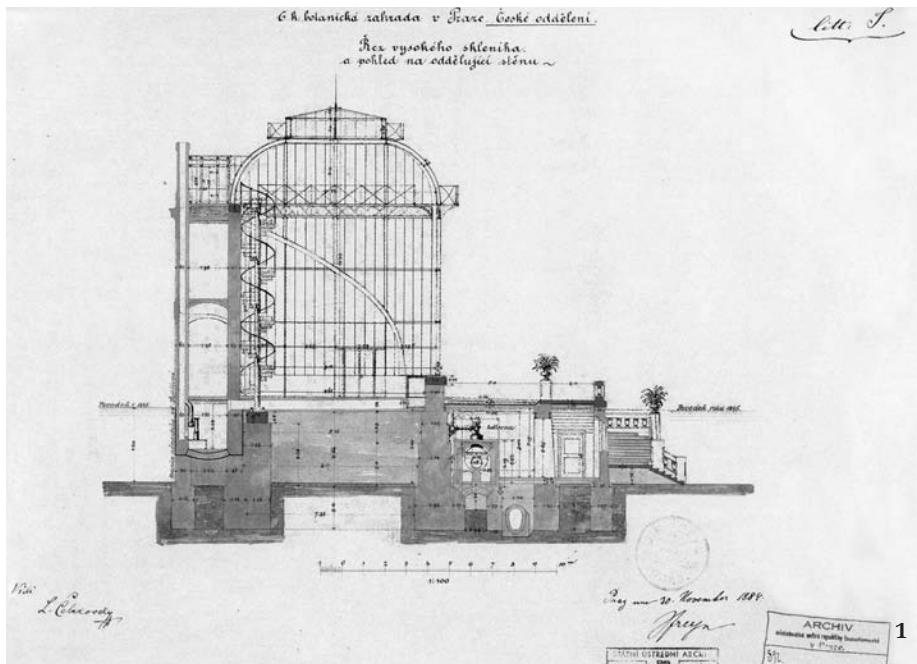
První, nejdelší období zachycuje dění až do r. 1891, kdy po ničivé povodni v září 1890 bylo rozhodnuto o přemístění univerzitní zahrady na pravý vltavský břeh (základem této kapitoly je rigorózní práce Filipa Pauluse z r. 2016). Druhý, mnohem kratší časový úsek se zabývá historií a koupí pozemku bývalé Společenské zahrady Na Slupi v Podskalí (autorkou je Š. Steinová) a třetí popisuje poměry v nových prostorách na tzv. slupské stráni v letech 1898–1945 (jde o společné zpracování oběma autory). Součástí každé z kapitol je rovněž podrobný popis stavebního vývoje univerzitních botanických zahrad, přesněji skleníků, který zpracoval J. Štěchovský. Osobně se mi zdá, že ryze technickým parametřům je zde v poměru k ostatnímu textu věnováno až příliš místa. Naopak je možná škoda, že tu chybí stavební popis budov nebo botanických útavů, které na rozdíl od popisovaných skleníků dosud stojí a slouží svému účelu.

Kromě vlastního odborného textu je pro čtenáře určitě důležitá úvodní kapitola týkající se metodiky studia archivních pramenů. Kniha je celkově vhodně doplněna cennými dobovými fotografiemi (některé z nich nebyly pravděpodobně dosud nikdy publikovány), mapovými výřezy, situacními plány a půdorysy budov, ilustracemi/portréty osobností (autorství není uvedeno), reprodukcemi archivních dokumentů a v přílohách dílčími soupisy pěstovaných rostlin. V závěru je připojen kraťouchý terminologický slovník, po mém soudu zde zbytečný, poněvadž je pouze velmi nesourodou směsí běžných botanických a architektonických pojmů. Následují dva důležité (byť ne zcela úplně) rejstříky, seznam

použitých archivních pramenů, studované literatury a přehled vyobrazení.

V následující části recenze se budu věnovat pouze botanickému obsahu. Každý, kdo se alespoň trochu zajímá o historii české botaniky, uvítá v této knize množství cenných informací, které se autorům podařilo vypátrat v archivech. Troufnu si odhadnout, že velká část z nich je tu publikována vůbec poprvé. Při čtení textu si zřetelně uvědomíme, jaké úžasné informační bohatství se ukrývá v našich archivních fondech. Jen nepatrná část botaniků se totiž někdy věnovala opravdovému studiu dokumentů uložených v archivech. Mezi nimi bych na tomto místě zmínil především Vladimíra Skalického († 1993), který publikoval řadu významných příspěvků z historie české botaniky. Archivářské bádání je časově nesmírně náročné a vyžaduje velkou míru trpělivosti a systematickosti. Samozřejmě předpokládá dobrou znalost archivního prostředí a také německého jazyka (často i latinského), v neposlední řadě pak dovednost číst staré kurentové rukopisné texty. Ale jak ukazuje tato kniha, když se někdo z archivářů odváží rozhodne pro zpracování určitého zajímavého tématu, může být výsledek velmi zdařilý. Za to autorům patří zasloužené díky. Pro mě bylo např. překvapivé zjištění, že balkánský herbář Josefa Rohleny a Karla Vandase zakoupil botanický ústav za 70 tisíc Kč, až dosud jsem si totiž myslel, že česká univerzita, na rozdíl od Národního muzea, takové finanční možnosti nikdy neměla. Podobně mě zaujal velkorýsý návrh skleníku (bohužel nerealizovaný) z r. 1884, jehož projekt pochází od stavebního rady a zároveň významného českého botanika, inženýra Josefa Frantze Freyna (viz ukázka z projektu na obr. 1). Smutný je také osud rozsáhlé, v aukci rozprodané knihovny lékaře, botanika, profesora Univerzity Karlovy a prvního ředitele botanické zahrady Josepha Gottfrieda Mikana. Pozoruhodná (a čtivá) pasáž zachycuje poměry v botanické zahradě za vedení prof. Josefa Velenovského, až pitoreskně působí např. popis dění okolo jeho manželky. Osobně rovněž oceňuji pozitivní hodnocení úlohy prof. Karla Domina na poli vědecko-organizačním, doposud byly povětšinou zdůrazňovány především jeho politické ambice a vypjatý český nacionalismus. I když se v posledních 20 letech častěji setkáváme s příspěvky, které osobu K. Domina popisují nezaujatě a mnohem příznivěji (Janko 1998, Kovář 2004, Šimůnek a Petříček 2018), celkové objektivní zhodnocení jeho významu nadále schází.

Jak jsem již v úvodu naznačil, za citelnou slabinu knihy považuji absenci botanika v autorském týmu. V poděkování najdeme sice jméno botanika Václava Větvíčky, ten je však pouze autorem úvodního slova; pravda, je uveden i jako recenzent publikace. Botanické partie, zvláště místa, kde se pojednává o konkrétních rostlinných družicích, tímto nedostatkem viditelně trpí (např. pojednání na str. 52). Vysloveně zmatečné jsou jmenné druhové soupisy pěstovaných rostlin uvedené v přílohách (str. 107–113). Často se zde opakující termín „nevyřešený název“ v latinské nomenklatuře působí spíše dojmem nehotového pracovního textu. Přitom by k odstranění

1 Příčný řez vysokým skleníkem, suterénem a vstupním schodištěm. Ze zcela dokončeného návrhu nerealizovaného skleníku z r. 1884 od Josefa Frantze Freyna (blíže v textu). Honosný skleník měl stát zřejmě v Kounické zahradě na pražském Smíchově, v těsném sousedství s botanickou zahradou, ale přesná poloha není známa. Tři dochované výkresy dokládají perfektní zpracování plánů. Ukázka z recenzované knihy

největších nedostatků stačilo v konečné fázi zpracování poskytnout text alespoň k pročetí některému z botaniků Univerzity Karlovy. Výtky se týkají i určitých po-

pisovaných událostí (např. k vystěhování herbářů do zámku v Koutu na Šumavě z obav před leteckým bombardováním Prahy skutečně došlo, viz str. 248) a biografických textů u řady botaniků. Někdy to jsou jen nepřesnosti, ale v některých případech jde i o poměrně sporná, či přímo nesprávná tvrzení (např. Karel Bořivoj Presl se do Itálie na botanickou výpravu vydal pouze jedinkrát, a to v r. 1817, viz str. 83). Za příklad až konfabulační mohu uvést údaj, který se týká smrti prof. Adolfa Paschera z německé univerzity. Autoři uvádějí (str. 248), že byl spolu s manželkou zabit (tedy zavražděn) 7. května 1945 neznámými útočníky. To je v hrubém rozporu

s tím, co se o této události obecně ví (např. Janko 1997, Tomeš 1999). Profesor Bohumil Němec ve svých Vzpomínkách (2002) na str. 278 přímo uvádí, že manželé Pascherovi dobrovolně spáchali v květnu sebevraždu, když použili kyanid draselný (cyankáli). Sám jsem se vyptával na okolnosti jejich smrti několika tehdejších zaměstnanců botanické zahrady a botanického ústavu (např. prof. Josefa Dostála nebo zahradníka Rudolfa Šubíka), všichni mluvili pouze o sebevraždě. Zdrojem (ten uveden v práci bohužel není) o zabití byla autorům pravděpodobně Wikipedie, v některých jazykových verzích tam takové tvrzení skutečně uvedeno je.

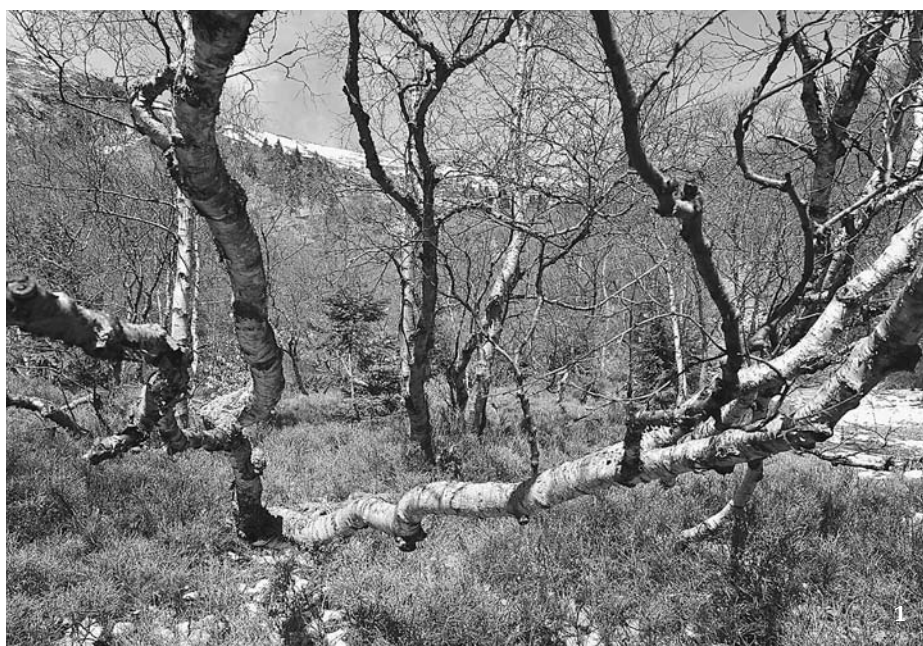
Poněkud rušivě při čtení působí občasné banální chyby (např. mylně uvedené roky u císaře Maxmiliána), geografické nesrovnalosti (zámek v Koutech u Domažlic místo v Koutu na Šumavě) a někdy zbytečné překlapy (Skarnital místo Skarnitzl, Opitz místo Opiz apod.). Do citované literatury by bylo možné zahrnout i další publikované práce, to je jistě subjektivní záležitost, ale přece jenom absence čerstvé studie na toto téma od Lucie Čermákové (2016) mě překvapuje.

Protože by mohly být mé kritické poznámky v recenzi možná hodnoceny ve výsledku jako knihu (zčásti) devaluující, dovoluji si proto závěrem své postřehy shrnout a čtenáře ujistit, že vydanou monografii považuji za velice cennou a přínosnou. Doporučuji ji všem botanikům a znalcům pražské historie. Historie pražských univerzitních botanických zahrad totiž vůbec není nudné čtení!

**Národní archiv, Praha 2017, 310 str.
Cena 408 Kč při objednání v Národním archivu (<https://www.nacr.cz/>)**

Pozvánka na výstavu se Živou

Fenomén Velká kotlina

Přírodní zajímavosti Velké kotliny v Jeseníkách popisoval seriál v loňském ročníku (2018, 1–4 a 6) a letošním prvním čísle Živy (2019, 1: 16–20). Hlavní autor seriálu Leo Bureš během mnoha let výzkumů nafotografoval ve Velké kotlině několik desítek tisíc snímků. Kromě odborných fotografií botanických vzácností je mezi nimi i řada zajímavých záběrů atraktivních skal a vodopádů i neobvyklých scenérií. Na výstavě budou zastoupeny hlavně snímky, které se už do seriálu Fenomén Velká kotlina v Živě nevešly a které si zaslouží pozornost ve větších formátech.

RNDr. Leo Bureš vystudoval obor geobotanika na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy. Patří k nejlepším znalcům flóry Jeseníků, zabýval se jejich podrobným geobotanickým průzkumem, věnuje se aktivní ochraně přírody v regionu. V Nakladatelství Academia je připravována jeho kniha o Velké kotlině.

**Galerie a literární kavárna
knihkupectví Academia
květen 2019 v Praze, červen v Brně**

1 Ještě před 40 lety měly březiny na lavinových drahách Velké kotliny květnatý podrost, v současnosti tvoří podrost většiny březin jen brusnice borůvka (*Vaccinium myrtillus*). Foto L. Bureš